

УДК 821.161.2 Кожелянко-94

Антоніна АНІСТРАНЕНКО,
ВДНЗ України “Буковинський
державний медичний університет”,
Чернівці (Україна)

Antonina ANISTRATENKO,
Higher State Educational
Establishment of Ukraine «Bukovinian
State Medical University»
Chernivtsi (Ukraine)
oirak@bsmu.edu.ua
ORCID iD 0000-0003-1984-4441

ЖАНР КРИПТОІСТОРІЇ ЯК КРОК ДО
НЕОМОДЕРНОГО РОМАНУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. КОЖЕЛЯНКА
«ЕФІОПСЬКА СІЧ» ТА «ЛЖЕНОСТРАДАМУС»)

SECRET HISTORY GENRE AS A START OF
NEWMODERN NOVEL (BY THE WORKS OF
V. KOZHELYANKO "ETHIOPIAN SITCH" AND
"FALSENOSTRADAMUS")

Ключевые слова: криптоистория,
Василий Кожелянко, роман, «Эфиопская
Сеч», «ЛжеNostradamus», фэнтези,
неомодернизм. историческая проза.

Анистратенко Антонина. Жанр криптоистории как шаг к
неомодернистскому роману (на материале сочинений Василия
Кожелянка «Эфиопская Сеч» и «ЛжеNostradamus»)

Статья посвящена жанровым и стилевым особенностям двух
криптоисторических романов В. Кожелянко «Эфиопская Сеч» и
«ЛжеNostradamus». Целью статьи является определение своеобразия
и пути неомодернистского романа в Украине и его сравнительного
соотношения с зарубежным романом этого жанра. По структуре ро-
ман "Эфиопская Сеч" имеет классическую трехчленную компози-
цию: пролог, двенадцать разделов и эпилог. По географии событий
роман можно разграничить на три части: первая происходит в Запо-
рожской Сечи, куда отправился молодой волынский шляхтич в поис-
ках легкой наживы. В это время происходит первая точка диверген-
ции, после второй точки дивергенции - событий в Эфиопии - Петр
Павел Лазаренко превращает личную историю жизни (story) в раз-
ветвление истории государств (history), а третья точка дивергенции в
романе не происходит: процесс покаяния и катарсиса писатель оста-
вил для домысливания читательской аудитории.

Стаття присвячена жанровим та стильовим
особливостям двох крипто історичних романів
В.Кожелянка: «Ефіопська Січ» та
«ЛжеNostradamus». Метою статті є визначення
своєрідності та шляху неомодерного роману в
Україні та його компаративного співвідношення
із зарубіжним романом цього жанру. За струк-
турою роман "Ефіопська Січ" має класичну
трьохчленну композицію: пролог, дванадцять
розділів та епілог. За географією подій роман
можна розмежувати на три частини: перша від-
бувається у Запорозькій Січі, куди подався мо-
лодий волинський шляхтич у пошуках легкої
наживи. Саме тоді відбувається перша точка
дивергенції, після другої точки дивергенції –
подій у Ефіопії – Петро Павло Лазаренко пере-
творює особисту історію життя (story) на розга-
лування історії держав (history), а третя точка
дивергенції в романі не відбувається: процес
покаяння та катарсису письменник залишив для
домислення читацької аудиторії.

Протягом здійснення аналізу та порівняння у
статті, бачимо, що архітектонічні та жанрово-

стильові знахідки В.Кожелянка не тільки закла-
ли фундамент його творчого блоку, зокрема,
роману в жанрі альтернативної історії та приго-
дницького постмодерного і неомодерного рома-
нів, але й склали майстерню сучасних творчих
засобів, використовуваних іншими письменни-
ками. В.Кожелянко намітив шлях сучасного ро-
ману від альтернативної історії до психологіч-
ного дослідження історії реальної, від детектив-
ного урбаністичного твору епічної форми до
християнського роману.

Неомодерний криптоісторичний пригодниць-
кий роман "Ефіопська Січ" був написаний В.
Кожелянком, що зазначено в рукописі та видан-
ні роману, у грудні 2005 року. Певний час він
зберігався в архіві письменника та не був одразу
по-даний до друку. На думку літературного кри-
тика О. Бойченка, цей крок пов'язаний з Пома-
ранчевою революцією, через яку В. Кожелянко
вивіршив зачекати, доки осяде помаранчева
курава і знову дадуть про себе знати століття-
ми незмінні, так би мовити, "рушійні сили"
українського життя¹.

У нас щодо шести років притримування друку роману думка дещо інша:

В. Кожелянко остерігався зменшити зацікавленість романом "Тероріум", який на той час мав великий успіх, через реалізацію письменницьких передбачень щодо "революції" та все ще не був впевнений щодо "християнського" закінчення роману й долі головного героя, про що дізнаємося з приватних розмов письменника й інтерв'ю.

Кріптоісторичний елемент роману як різновиду альтернативної історії полягає в функціонуванні головного героя, волинського шляхтича Петра Павла Горностая Лазаревського, якого у козацькому війську записали просто Павлом Лазаренком, у полі реальних фактів історії Ефіопії. Йдеться про час правління імператора Сисинія (1607 – 1632), який намагався прищепити своїм підданам католицизм. Проте для альтернативної історії бракує історичного підґрунтя наступної альтернативи, тобто якісної зміни історії, на відміну від реально описаної, оскільки точка дивергенції припадає на середину фабули роману, коли турецька галера волею долі "закидає" Павла Лазаренка до Ефіопії, а весь роман побудований як реалістичне фентезі з іронічним та історичним підтекстом. Натомість альтернативна історія у відповідному жанрі повинна бути мотивованою надбудовою історичного твору. Навіть трактування елемента реальної історії в романі "Ефіопська Січ" викликає сумніви, тому вважаємо більш компетентним визначення його як кріптоісторії.

За структурою роман має класичну трьохчленну композицію: пролог, 12 розділів та епілог. У пролозі автор знайомить читача з "дистанційним розвідником" А. А. Поступово, описуючи "астральну подорож" героя, В. Кожелянко підводить реципієнта до теми Ефіопії та майбутнього історико-культурного екскурсу в цю країну. Задля яскравості, багатоплановості другого (мовно-сміслового) рівня тексту, письменник вводить велику кількість епізодичних персонажів, описи їжі, напоїв, розваг, захоплень цих прикладних образів. Наприклад, в описі персонажа, якого названо криптонімом Б. А., В. Кожелянко використовує яскраву алюзію на роман Л. Толстого "Анна Кареніна"²: улюблений кінь Б. А. "Фру-Фру, якого він особисто об'їздив у Тріполі"³. "Гіперпосилання" письменника цілком виправдане, адже у романі Л. Толстого однойменний кінь був найдорожчою живою істотою, після коханої жінки для Олексія Вронського. Отож, замість довгих красномовних описів вигляду тварини, її вдачі та важливості для господаря, бувковинський прозаїк використав тільки одну назву – прізвисько, – зате відоме читачам із набором характеристик і значень.

В основній частині читачеві оповідається від третьої особи історія життя Петра Павла Лазаренка, його шлях від гріха до покаяння, від себе самого – до світу. Епілог демонструє побутування України, якої ще немає та якої немає в реальності,

навіть називається вона "Україна": християнство – єдина культурно-етнічна складова, що збереглась, мови української не знає фактично ніхто, навіть з етнічного населення, якого не так уже й багато залишилось у Халіфаті, в який перетворилась українська територія з численними мечетями та засиллям китайської мови (напевно позиченими В. Кожелянком у його улюблених російських сучасних письменників В. Аксьонова та В. Пелевіна). Попри антиутопічні та апокаліптичні страхи, надія є, адже в позапросторово-часових двобоях переміг великий давній маг українського походження та після перемоги над А. А. домовився з Мустафою Лазарли (в якого, очевидно, перевтілюється П. П. Лазаренко, проте притаманних йому дипломатичних якостей та хитромудрих властивостей не втратив) повернутись на свою першу батьківщину.

Що стосується реалізації альтернативно-історичного компонента роману, як вказано у додатку Б, кріптоісторичний роман перебуває ближче до іронічного та детективного творів. Цей різновид дозволяє більшу свободу авторській фантазії, наприклад залучення двох і більше точок дивергенції. Тоді другий пункт розгалуження будуватиметься на ірреальній історії, що відіграє роль такої, що відбувалася.

Щодо двох точок дивергенції, то, з певним узагальненням, можемо виокремити їх у "Ефіопській Січі". Оскільки в творі діють як реальні історичні постаті (імператор Сисиній, його донька, Ісус та ін.), так і вигадані персонажі (Петро Павло Лазаренко, Елиас Гіоргіс, Желько та ін.), до того ж ті й ті, належать до трьох основних світів, що складають географію роману: української території, Ефіопії, невизначеної землі, що перебуває поза цими країнами, куди Петро Павло Лазаренко мусив "[...] піти до Святого Чоловіка Кари Божої, відлюдного схимника"⁴ [...]. Окремо від цих просторових координат, в яких реалізуються події роману, стоїть альтернативна Україна, описана в епілозі.

За географією подій роман можна розмежувати на три частини: перша відбувається у Запорозькій Січі, куди подався молодий волинський шляхтич у пошуках легкої наживи. Саме тоді відбувається перша точка дивергенції: у війську козаків простий найманець стає ледь не гетьманом, протягом року настільки добре знається на військовій службі, що вчиняє бунт на турецькій галері, де опинився полон. Історія більш ніж альтернативна – вона фантастична навіть з логічних міркувань. В романі відбувається не тільки розгалуження історії (history), але ця історія перетворюється в конкретну особисту історію життя (story).

Після другої точки дивергенції – подій у Ефіопії – коли Петро Павло Лазаренко зваблює (чи зваблений) принцесою Вангельявіт, донькою справжнього, історично зафіксованого імператора Сисинія, починає рятуватися сам та, власне,

рятувати нетривкий ефіопський християнський світ Сисинія. Так особисту історію життя (story) письменник перетворює назад у розгалуження історії (history).

Третя точка дивергенції в романі не відбувається. Зрештою, це було б надлишковим і з погляду композиції. Величезна кількість персонажів, подій, назв релігій, зброї, страв: у "Ефіопській Січі" В. Кожелянко перевершив не тільки самого себе, але й знаного в царині белетристики С.Кінга, чий роман–альтернативна історія "11. 22. 63"⁵ вибудовує альтернативи нашого сьогодення у світі, де американський президент Джон Кеннеді уникнув би кулі Г.Освальда (увійшов в десятку найкращих романів 2011 року, за версією журналу "World literature").

Додати ще пригод у нових часових та просторових координатах означало би зробити текст складним і перенасиченим подіями, але В.Кожелянко шанував свого читача: "Я поважаю свого читача і якщо вже його чимсь "вантаж", то намагаюся максимально полегшити йому процес сприйняття"⁶, – зізнався Кожелянко. Тож, між кінцем 12-го розділу "Ятаганова правда" та початком епілогу "пропущений" час поневірянь Петра Павла Лазаренка невідомими землями в якості жебрака, прочанина та християнського схимника. Сам процес покаяння та катарсису письменник залишив для домислення читачької аудиторії. Цим прийомом автор ще й убезпечив себе від неправдоподібності у зображенні динамічної та якісної зміни Петра Павла Лазаренка.

Головний герой роману та інші його персонажі мають помітні риси "Кожелянкового персонажа": це національний герой, який "по-справжньому у цьому житті любить ось цю не-солдатську їжу, вівчарку Блонді, ну і... Все. А народ? А Батьківщина?... важко бути самим собою"⁷. Так, наприклад, А. А. любить французьку їжу, японських мудреців та німецьких філософів. І це не стає йому на заваді бути національним українським героєм. Тонкий скепсис, навіть у способі характеризувати персонажів, нагадує з перших сторінок, що читаємо Кожелянко, але цим твір не відштовхує читача. Сторінки прогресивної преси кричать про втрату генетичної пам'яті українцями, а Василь Кожелянко не кричить, а обережно й майстерно вплітає цю думку в художній текст.

На відміну від Дмитра Левицького, Гельмута з Каролем та інших героїв романів "альтернативної історії", Петро Павло Лазаренко, Мустафа Лазарлі чи А. А. з "Ефіопської січі" – не кітчеві персонажі. Вони виписані значно м'якше, ніж попередники, у генералі А. А. більше людського, ніж у дійових особах роману "ЛжеNostradamus" (незважаючи на схожу місію "дистанційного розвідника"), зрештою, А. А. наділений деякими рисами автора: він, у вільний від роботи час, пише хайку (різновид хоку), малює ескізи, любить спостерігати, як сиплеться

яблуневий цвіт трьох відтінків рожевого, і впрядковує своє життя "як учив Будда", та записує потаємні думки до помаранчевого записника, який обіцяє спалити перед смертю. Тут спробуємо пояснити, хто такий "дистанційний розвідник" та яка його роль у національній боротьбі українців. А. А. володіє рідкісною здатністю "зависати у позачронотопному континуумі" для якісної й непомітної розвідницької діяльності. Схожий сюжетний елемент був використаний у "ЛжеNostradamusi": одного дня зупинився час і завмерло все навколо, могли рухатися лише десятеро достойників, серед яких – "Клим Старо ігл, просто чоловік, тридцятисемирічного віку, хронічний шукач спокою і такий же хронічний незнаходжувач його"⁸. Це дуже вдалий хід В.Кожелянко. Автор зіграв на кількарізковому використанні надприродних можливостей національних героїв, що й надають їм "героїчного пафосу з присмаком бравади" (за К.Родиком). Тепер, коли всі звикли до використання письменниками подорожей у часопросторі, Кожелянко подає таке вміння А.А. як професію і повноваження генерала, а не виняткове обдарування.

Якщо історичну основу майбутнього тексту та й саму ідею йому підготував знайомий В.Кожелянко, письменник та історик Анатолій Дністровий (Астаф'єв)⁹, то образи персонажів та сюжетну схему катарсису В. Кожелянко задумав ще раніше. Щоправда, до визначальної зустрічі з А.Астаф'євим у столиці, В.Кожелянко сподівався написати психологічну прозову річ, навіть уже маючи готового героя (прототип А.А.) і нову "партію" нещасливого кохання (конспективні варіанти якого письменник використав у інших творах). Здавалося, нема іншого виходу, як сісти за модерну, медитативну чи філософсько-психологічну прозу. Однак письменник дізнався про козака на галері й запалився ідеєю "Ефіопської Січі" – не стільки її екзотичністю, як відповідністю до стратегії його авторського ідіостилу.

Знову вийшов роман під прикриттям альтернативної історії. І знову в інтерв'ю В.Кожелянко розповідає, що найкращий роман він ще не написав. Очікування несподіваного поштовху продовжується, а тим часом автор дев'яти романів та книжки малої прози пише вірші з японським "поетичним присмаком" та править старі оповідання, шліфує нові, створюючи контекстуальний простір для новели "Українська книга мертвих" (друкованої в журналі "Четвер" та збірці новел "Чужий")¹⁰. З-поміж усіх текстів письменника у новелах та оповіданнях книги, співзвучною є сюжетна схема оповідання "Шлях Каїна в Україні". Втікати у вигнання Петро Павло Лазаренко, як і Каїн Адамович Глиненко, мусив з тієї причини, що "дуже хотів мати"¹¹, проте покарання Каїна спіткало набагато страшніше, ніж Лазаренка, тому що волинський шляхтич наприкінці земного шляху покаюся й переосмислив свої найтяжчі гріхи, а Каїн таки впевнений був у

своїй правоті й вперто вважав кару завеликою. Попри біблійний злочин та старозавітне покарання, В. Кожелянко намагається проникнути в філософію свого героя. Каїн Адамович у буковинського письменника має прізвище Глиненко, тому проходить свій шлях в Україні та й за суттю своєю він не той Каїн. Враховуючи всі за і проти В.Кожелянко намагається любити цього зрадливого, недалекоглядного гордія. В романі "Ефіопська Січ" ретроспектива відрізняється. Хоча християнський сюжет тут відтворюється автором, він має обшири для повноцінної реалізації разом з кількома альтернативами.

Водночас у романі еволюціонує психологізм письма, який пов'язаний з роздумуванням про причини відсутності в картині світу українців адекватно оціненого національного героя, що спричиняється до неможливості його появи у суспільстві: "...ти ще ідейний живий мрець, бо ніби маєш якусь незбориму причину, а більшість українців нудять світом, енергетично мертві просто через брак життєвої сили. Багато хто вже народжується мертвим"¹², – пише В. Кожелянко у новелі "Українська книга мертвих".

Ідейний простір книжки "Чужий", ущипливий гумор, споріднений з романом "Ефіопська Січ", стилем, що автор використовує для активізації в читача, хай навіть супротиву, має дещо інший характер, ніж антитеза та кітчеві персонажі попередніх текстів. Позитивна тенденція засвідчена хоча б перемогою збірки оповідань Василя Кожелянка "Чужий" у конкурсі "Книжка року" (2008) в номінації "Жанрова література". Ця книга вплинула і на стиль автора, зокрема, реалізацію впливу бачимо в романі "Ефіопська Січ". Так вибудовується вже верхній шар змісту – тепер автор сміється зі своїх текстів "альтернативної історії", хоча, разом з тим, роман цілком амбітний, наповнений, спроможний бути прочитаним на кількох рівнях і гідно зачинає "двері вагону" з альтернативною історією від Василя Кожелянка.

Відтак, бачимо небуденний шлях українського роману від історичного до неомодерного та постмодерного, шлях появи нових тем, нових героїв та філософсько-етичного підґрунтя твору. Зі зміною системи мислення та світогляду автора і читача настали суттєві зміни у структурі форми та змісту твору. Виявивши моделі письменницької розробки твору на прикладі інтерпретації сюжетів оповідань і подальше розгортання їх до формату роману, ми прийшли до висновку, що більшість творів В. Кожелянко розвинув до форми роману або сюжетної лінії великої епічної форми. Також на мистецьке оформлення та сюжетну основу впливала поетична символіка автора.

Творення смислу передбачає дистанціювання від минулого та фактів, збережених пам'яттю. Але глибина минулого незмірна і незапам'ятна (immemorial), а отже, незапам'ятовувана" (unvordenklich), настільки ж недосяжна, як і

сучасність, що минає. З цієї причини суспільства творять міфічні горизонти. Саме в цій перспективі можна оцінити важливість пам'яті, якої вимагає протяжність корпусу історії, що збільшується завдяки своїм локальним актуалізаціям. Битви за пам'ять вписуються в ці традиції, розділяючи народи, що визначають наново свою ідентичність.

Хоча історичне пізнання просувається вперед та підноситься в суспільстві на досі небачений рівень точності, воно залишається просякнуте заборонами, політично мотивованим забуванням та вимушеною міфотворчістю. Останнім оплотом збереження пам'яті від зазіхань новітніх чи давніх історичних міфів залишається пам'ять роду, яку забезпечує сукупність жанрів фентезі, адже не всі події однаково яскраво відображено в українській національній історії.

References:

- ¹ Boychenko O. Peredostanni roman Kozhelyanka [Text] / O. Boychenko // Molodyj bukovynets. – 2011. – 22-23 kvit. – dodatok "Trochy kultury". – S. 2
- ² Tolstoy L. N. Sobraniye sochineniy. Anna Karenina [Text] / L. N. Tolstoy. – Moskva, 1963. – T. – S.389
- ³ Kozhelyanko V. Efiopska Sitch. Roman [Text] / V. – Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 2011. – S.14.
- ⁴ Tam samo, S.171.
- ⁵ King S. 11/22/63: roman [Text] / S. King; per. z angl. ta koment. O. Krasiuka ; hudosh. O. Semiakin. –
- ⁶ Kozhelyanko V. "Ya zakinchyv defilyadnyj period" : [intervyu] [Text] / viv O. Boychenko // Potiah 76. – 2002. - № 1. – S. 42.
- ⁷ Pysmennyky Bukovyny druhoyi polovyny XX stolittya : Hrestomatiya. Chastyna 2. – 2-he vydannia, dopovnene [Text] // Uporyadnyk B. I. Melnychuk, M. I. Yuriychuk. – Chernivtsi : Prut, 2003. – S. 22.
- ⁸ Kozhelyanko V. LzheNostradamus: roman [Text] / V. D. Kozhelyanko. – Lviv : Kalvariya, 2001. – S. 9.
- ⁹ Anistratenko A. V. Spohad pro maybutnie : tvor-chist' Vasylya Kozhelyanka v suchasnykh kontekstach / A.. Anistratenko [Text]. – Chernivtsi: Misto, 2013. – S.132
- ¹⁰ Kozhelyanko V. Chuzhyj: Novely [Text] / V. – Kalvariya, 2008. – 176 s.
- ¹¹ Kozhelyanko V. Efiopska Sitch. Roman [Text] / V. – Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 2011. – S.19
- ¹² Kozhelyanko V. Chuzhyj : Novely [Text] / V. – Kalvariya, 2008. – S. 132

Anistratenko Antonina. Secret history genre as a start of newmodern novel (by the works of V. Kozhelyanko "Ethiopian sitch" and "FalseNostradamus")

The article is devoted to the genre and stylistic features of two V. Kozhelyanko *secret historical* novels "Ethiopian Sitch" and "FalseNostradamus". The article tries to determine the identity and the way of newmodern novel in Ukraine and its comparative position in the stage of foreign novel in this genre. The novel "Ethiopian Sitch" has three part's classical composition: the prologue, twelve chapters and an epilogue. By geography of novel events we can see three parts there: the first is realized in the Ukrainian Zaporiska Sitch. Young man from

Volyn` district went into Zaporiska Sitch for easy money. That was the first point of divergence. After it comes the second point of divergence (events in Ethiopia). Peter Pavlo Lazarenko turns personal lifestory (Story) to the Big State history (History). And the third point of divergence never happens in the novel. The process of repentance and catharsis is left for readership.

Secret history is a fiction genre, based on the fantastic change of the real history; its way is different from the known, but it has been forgotten, hidden or falsified. The historical element of the secret history novel as a kind of alternative history is made by protagonist from Cossack army Pavlo Lazarenko in the field of real facts of Ethiopia history. It is about the times of reign of Emperor Sysyniy (1607 - 1632), who tried to instill his population to Catholicism. However, alternative history lacks historical background, its next alternative change - a point of divergence - is described in the middle of the novels plot, when the Turkish galley fated "throws" Pavlo Lazarenko to Ethiopia. At ones, novel is constructed as a realistic fantasy-story with a help of irony and historical overtones. Instead, an alternative history is motivated in the appropriate genre by superstructure historical work. Even the interpretation of the element of the real history in the novel "The Ethiopian Sitch" is questionable, so we mark it as a secret history.

During the analysis and comparison, we can get architectonic style features and genre-finding by V. Kozhelyanko. There are not only laid the foundation of his creative block, but also the alternative history, adventure, newmodern and postmodern novels characteristics. These modern art workshop facilities are used by other writers. V. Kozhelyanko discovered the way of modern novel (alternative history, history, psychological prose and s.o.). He did the step from urban and detective prose forms till the Christian epic novel.

Key words: *Secret story genre, Vasyl Kozhelyanko, the novel, "The Ethiopian Sitch", "False Nostradamus", modernism, historical fiction, science fiction.*

Аністратенко Антоніна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: сучасний арт-процес України, Польщі, Німеччини, Австрії, Швеції. Автор 60 наукових праць, статей, розвідок, у тому числі 1 монографії.

Anistratenko Antonina – Candidate of Philological Sciences, lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Bucovinian State Medical University. Research interests: modern art process in Ukraine, Poland, Germany, Austria and Sweden. Author of 60 scientific publications including 2 monographs.

Received: 05.11.2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© A. Anistratenko, 2015